

Олександр Дарованець

кандидат історичних наук,
науковий співробітник Центру
досліджень визвольного руху

РЕЦЕНЗІЯ НА:

Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929—1939 роках. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2010. — 368 с.

Review: Posivnych M. Military and political activities of the OUN in 1929—1939. — Lviv: I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Center for research on the liberation movement, 2010. — 368 с.

Останнім часом історична наука збагатилася цілою низкою наукових праць та збірників документів, присвячених історії українського визвольного руху ХХ століття. Серед них хотілося б відзначити цікаві і змістовні книги, авторами або упорядниками яких є Василь Ільницький, Володимир Ковальчук, Михайло Ковальчук, Володимир Мороз, Олександр Вовк, Микола Посівнич, Олександр Іщук та Валерій Огороднік¹.

¹ *Літопис УПА. Нова серія.* — Київ; Торонто: Літопис УПА, 2009. — Т. 12: *Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. 1943—1952 / В. Мороз, О. Вовк (упоряд.).* — Кн. 1. — 797 с.; *Літопис УПА. Нова серія.* — Київ; Торонто: Літопис УПА, 2009. — Т. 13: *Воєнна округа УПА «Буг». Документи і матеріали. 1943—1952 / В. Мороз, О. Вовк (упоряд.).* — Кн. 2. — 1129 с.; *Літопис УПА. Нова серія.* — Київ; Торонто: Літопис УПА, 2010. — Т. 14: *УПА і запілля на ПЗУЗ. 1943—1945. Нові документи / В. Ковальчук (упоряд.).* — 637 с.; *Ільницький В. Дрогобицька округа ОУН: структура і керівний склад (1945—1952 рр.).* — Дрогобич: Вимір, 2009. — 368 с.; *Іщук О., Огороднік В. Генерал Микола Арсенич: життя та діяльність шефа СБ ОУН.* — Коломия: Вік, 2010. — 195 с.; *Ковальчук М. На чолі Січових Стрільців. Військово-політична діяльність Євгена Коновальця в 1917—1921 рр.* — К.: Українська Видавнича Спілка ім. Юрія Липи, 2010. — 288 с.; *Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у 1929—1939 роках.* — Львів, 2010. — 368 с.

Окремо зупинимось на монографії Миколи Посівнича «Воєнно-політична діяльність ОУН у 1929—1939 роках», яка стала помітним явищем у історіографічному масиві, присвяченому «довоєнному» періоду існування ОУН. При знайомстві з цією монографією в першу чергу впадає в око залучений до наукового обігу великий масив опублікованих та неопублікованих джерел, зокрема архівних матеріалів, спогадів, матеріалів преси. Архівні матеріали (123 позиції) походять переважно із 13 українських архівів: Архіву ОУН в Києві, державних архівів Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської і Тернопільської областей, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного історичного архіву у м. Львові, Галузевого державного архіву Служби Безпеки України, архівів управлінь Служби Безпеки України у Закарпатській та Львівській областях; також залучені матеріали одного з чеських архівів — Центрального державного архіву у Празі. Цей об'єм залучених архівних матеріалів, поза всяким сумнівом, є дуже солідним підґрунтям для подальших наукових узагальнень і суттєво підвищує наукову цінність даної праці. Разом з тим звертає на себе увагу відсутність у масиві використаних документів матеріалів із архівів Польщі, які також містять чимало цікавої інформації про воєнно-політичну діяльність ОУН у 1929—1939 рр.

Вражає велика кількість залученої публіцистики та наукової літератури, що свідчить про прагнення автора всесторонньо і об'єктивно використати наукові напрацювання попередників для поліпшення якості своєї праці. Цього не може заперечити одна-єдина виявлена помилка, яку можна віднести до категорії технічних: працю Богдана Ревери про «Сурму» чомусь зараховано до монографій (с. 15), хоч із посилання видно, що це є наукова стаття.

У розділі «Формування воєнної доктрини ОУН» докладно проаналізовано зовнішньополітичну діяльність ОУН та чинники, які впливали на її формування, визначено її сильні та слабкі сторони (с. 55—60), звернуто увагу на визначальні в діяльності ОУН принципи опори на власні сили та пошуку доцільних союзів із чужими державами, висвітлено спроби втілення як «крайової», так і «легіонової» концепцій формування українських збройних сил.

Однак, важко погодитися з окремими твердженнями автора, зокрема з тим, що одним з основних принципів Версальсько-Вашингтонської системи мирних договорів було право націй на самовизначення (с. 35). Не могли Велика Британія та Франція — колоніальні імперії, які в той час диктували світові свої умови — погодитися на самознищення. Тут варто радше говорити про принцип геополітичної вигоди (створення нових незалежних держав на руїнах Австро-Угорської, Російської та Німецької імперій — добре, а надання незалежності власним колоніям та народам, які опинилися у складі Югославії — зась!). Це не дивно, бо керівництво країн Антанти добре знало, що керує той, хто ділить, а будучи переможцями у Першій світовій війні, на повну потужність використовувало принцип «сила — право, право — сила» і прагнуло «ділити» винятково з вигодою для себе.

Сумніви викликає і твердження про те, що у середині 1920-х рр. УВО перебувала під номінальним керівництвом екзильного уряду ЗУНР на чолі з Євгеном Петрушевичем та Державним центром УНР (с. 36). На той час УВО, до керма якої у 1924 р. повернувся Євген Коновалець, розійшлася з першими через їхнє советофільство, а других з самого початку не толерувала через їхню залежність від Польщі, хоч із Симином Петлюрою Є. Коновалець утримував певні зв'язки².

У біографічній довідці про Є. Коновальця зазначено, що він у 1917 р. в Києві сформував корпус СС (Січових Стрільців) (с. 37); у 1917 р. такого корпусу ще не існувало, існував лише курінь СС, а Осадний корпус СС був сформований щойно 3 грудня 1918 р.³

Розділ «Військово-політична та бойова діяльність ОУН (1929—1938)» акцентує увагу на найбільш поширених напрямках підготовки членства ОУН і всього західноукраїнського суспільства до майбутньої війни: військовому вишколі кадрів та бойовій діяльності. Цей розділ в цілому дає уявлення про розмаїття форм і методів, які використовувала ОУН для досягнення поставленої мети.

² Кентій А. *Українська Військова Організація (УВО) в 1920—1928 рр. Короткий нарис.* — К., 1998. — С. 14, 26, 36, 43; Мірчук П. *Нарис історії ОУН. 1920—1939 роки.* — К.: Українська Видавнича Спілка, 2007. — С. 34, 37—39.

³ *Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.).* — Львів: Світ, 1992. — С. 385—387, 456; Ковальчук М. *На чолі Січових Стрільців...* — С. 71.

Однак, на нашу думку, варто було б докладніше розглянути діяльність окремих організаційних ланок українського підпілля у справі набуття і накопичення зброї, боєприпасів, військового спорядження. Цікаво було б на основі різних доступних нині біографічних матеріалів спробувати ґрунтовніше проаналізувати проблему військової підготовки членів ОУН у рамках чужинецьких армій, насамперед польської. Для цього навіть можна залучити матеріали на зразок «еведенційних карт» на вояків УПА⁴, які свого часу опрацював дослідник Іван Патриляк⁵. Це є своєрідні анкети на 1145 вояків УПА, один з пунктів яких чітко зазначає, у якій чужинецькій армії пройшла військовий вишкіл та чи інша особа. Якщо цю інформацію зіставити з доступним нам масивом біографічних даних на членство ОУН 1930-х рр., то можна отримати досить цікаві результати щодо стану військової підготовки як оунівців, так і їхнього потенційного резерву на випадок війни. Інколи в кримінальних справах на членів ОУН, насамперед заведених силовими структурами Польщі, зустрічаються прямі вказівки на те, в яких роках вони перебували на військовій службі та в яких частинах служили. Досить продуктивним може виявитися аналіз якомога більшої кількості даних про військовий вишкіл військових референтів та інших членів проводів ОУН різного рівня, які діяли у міжвоєнний період, а також аналіз аналогічного масиву даних про відомих командирів УПА (як правило, військовий вишкіл вони отримали у міжвоєнний період). Частина такого роду інформації уже опублікована, зокрема у довідниках Петра Содоля та інших виданнях, що також могло би суттєво полегшити роботу в цьому напрямі.

Докладно розглянуто бойову діяльність ОУН, її визначальні напрями та результати. Бойові акції ОУН (замахи, саботажі, експропріації) стали однією із найкращих форм агітації на користь українського визвольного руху, час від часу сколихуючи суспільну думку Галичини і Волині. Навіть вкрай невдало проведені акції, на зразок нападу на пошту у Городку у 1932 р., мали великий розголос у суспільстві, революціонізуючи його. Таким чином, бойова діяльність була дієвим опертям мобілізаційної функції ОУН (реклама визволь-

⁴ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. — Ф. 3833. — Оп. 1. — Спр. 49—56.

⁵ Патриляк І. «Еведенційні картки» УПА як статистичне джерело // Український визвольний рух. — Зб. 6. — Львів: Мс, 2006. — С. 110—147.

ного руху; демонстрація певного безсилля ворога; сором від свого нинішнього становища, прагнення до його покращення), сприяла утриманню значної частини західноукраїнського суспільства у стані постійного революційного бродіння та моральній та практичній підготовці до затяжної боротьби за звільнення від окупантів.

Однак слід зазначити, що є резерви для покращення висвітлення цієї теми. Зокрема, можна більше уваги приділити бойовій діяльності ланок ОУН на рівнях округу — сільська станиця. В окремих випадках члени ОУН мусили виконувати бойові акції без згоди вищих ланок підпілля, а просто в силу того, що самі потрапили у екстремальні умови, які вимагали негайних і рішучих дій. Зокрема, у червні 1935 р. у с. Шепель Луцького повіту 4 члени ОУН у перестрілці забили 2 поліцейських⁶; 26 листопада 1935 р. у перестрілці з поліцією у Ковелі загинули бойовики ОУН Степан Сілюк та Мефодій Микитюк⁷; 20 березня 1939 р. в Оглядові Радехівського повіту 13 поліцейських мали перестрілку із 2 членами ОУН, внаслідок якої зловили важко пораненого Миколу Свистуна; 21 квітня 1939 р. у Кам'янці Міловій Рава-Руського повіту був застрелений поліцейським підпільник Петро Перетятко-‘Ромах’, який від листопада 1938 р. розшукувався за замах на вбивство; 14 травня 1939 р. поблизу с. Соснова Підгаєцького повіту в перестрілці з поліцейським загинув підпільник ОУН Олександр Дмитрук (родом з Ківерець Луцького повіту, повертався із Закарпаття), зумівши поранити свого супротивника; 25 серпня 1939 р. біля Міжгір'я Бучацького повіту відбулася перестрілка між поліцейськими та членами ОУН, внаслідок якої загинули д-р Петрик, член ОУН Недільський і поранений поліціант Калита⁸. Інколи рішення про проведення тієї чи іншої акції приймалося на рівні

⁶ Державний архів Волинської області (далі — ДАВО). — Ф. 46 (Волинське воєводське управління). — Оп. 9а. — Спр. 889. — Арк. 67—68; Дарованець О. Репресивна політика польської влади щодо УВО та ОУН на Волині (1920—1939 рр.) // Реабілітовані історією. Рівненська область. — Кн. 1. — Рівне: ВАТ «Рівненська друкарня», 2006. — С. 308; Potocki R. *Polityka państwa Polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930—1939.* — Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2003. — S. 144.

⁷ ДАВО. — Ф. 1 (Волинська воєводська команда державної поліції). — Оп. 2. — Спр. 5049. — Арк. 1—13в.

⁸ *Archiwum Akt Nowych w Warszawie.* — KGPP (Komenda Główna Policji Państwowej). — Sygn. 238. — K. 62, 63; Sygn. 239. — K. 30, 72, 80, 139.

округи чи повіту на власну руку, що ілюструє історія з «ексом» проти дідичів Ясінських⁹.

У даній роботі «покривдженою» є Волинь і Полісся, яким присвячено сумарно 10 сторінок (2,5 відсотка від загального об'єму монографії), хоча саме Волинь згодом стала колискою Української Повстанської Армії, хоча саме на Волині наставляли членів ОУН, які йшли служити до війська, щоб «не пхалися на ординарців і до кухні, лишень до підofiцерських шкіл»¹⁰. Не цуралися волинські оунівці і бойової діяльності. Згідно зі звітами Волинського воєводського управління від 1 січня 1935 р. до 30 червня 1936 р. ОУН на території Волині здійснила 17 терористичних актів, зокрема 9 успішних; усього ж протягом 1929—1939 рр., за неповними даними, її членами було здійснено 45 бойових актів та 82 саботажі (відповідно 12,5 та 22,8 від зареєстрованої органами безпеки кількості виступів)¹¹. У сутичках з польськими силами безпеки загинули члени ОУН М. Микитюк, С. Сілюк, Данило Палоха, Данило Скоп'юк, Андрій Шавронський, Андрій Борис, Прокіп Логвин, Трохим Костюк та Ілля Лавринюк¹².

На с. 91 ми можемо зустріти дані про кількість осіб, підозрюваних польськими спецслужбами у 1931 р. в належності до ОУН у Львівському та Станіславівському воєводствах. Інформація цікава, але її було б варто доповнити аналогічними даними щодо Тернопільського та Волинського воєводств. Можливості для цього є, принаймні щодо Волинського воєводства такого роду інформація міститься у службовому виданні польської поліції «Монографія ОУН на Волині», працях Романа Висоцького та О. Дарованця¹³.

⁹ Галамай С. *У боротьбі за Українську Державу. Спогади.* — Львів: Мс, 2003. — С. 120—122; Мірчук П. *Нарис історії ОУН...* — С. 352, 491.

¹⁰ ДАВО. — Ф. 46. — Оп. 9а. — Спр. 670. — Арк. 4зв—5.

¹¹ Дарованець О. *Боротьба Організації Українських Націоналістів проти асиміляційно-репресивної політики польської влади щодо українців Волині (1929—1939) // Український визвольний рух.* — Зб. 2. — Львів: Мс, 2003. — С. 68; Дарованець О. *До проблеми організаційного стану і тактики ОУН на Волині // Український націоналізм: історія та ідеї. Науковий збірник.* — Вип. 1. — Дрогобич: Посвіт, 2009. — С. 239.

¹² ДАВО. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 5049. — Арк. 1зв; Ф. 46. — Оп. 9а. — Спр. 889. — Арк. 67зв; Бухало Г. *За Україну, за її волю! // Дерманські дзвони. Збірник спогадів та документів.* — Рівне: Азала, 1998. — С. 14; Денишук О. *Злочини польських шовіністів на Волині.* — Кн. 1. Рівненська область. — Рівне: ППДМ, 2003. — С. 71.

¹³ *Monografia OUN na Wołyniu.* — Łuck, 1935 // ДАРО. — Фонд бібліотеки. — Спр. 877). — Арк. 1зв; Дарованець О. *До проблеми...* — С. 193; Дарованець О. *Чисельність ОУН // Мірчук П. Нарис історії ОУН...* — С. 565—569; Wysocki R. *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929—1939. Geneza, struktura, program, ideologia.* — Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, 2003. — S. 335.

На с. 222 М. Посівнич твердить, що масові арешти членів ОУН на Волині у 1938—1939 рр. «не вплинули суттєво на розвиток структури та мережі ОУН». Цілком погоджуючись із думкою про те, що, справді, ці арешти не стали для ОУН чимось катастрофічним, хотілося б звернути увагу на наступне: арешт багатьох керівних діячів ОУН дав змогу випробувати на керівних посадах інших членів Організації, створивши таким чином певний резерв керівних кадрів. Як це не парадоксально звучить, тимчасове вилучення з організаційного процесу частини провідного активу ОУН сприяло зміцненню Організації на крайовому рівні, притоку на керівні посади нових людей, ліквідувало будь-яку загрозу створення в ній «брежнєвського політбюро». Така система ефективно діяла доти, поки втрати не перевищили гранично допустиму межу внаслідок масового терору, який застосовували большевики.

Викликає сумніви твердження про спроби Крайової Екзекутиви ОУН Північно-Західних Українських Земель створити збройні загони під керівництвом Ананія Закоштуя (с. 225). Матеріали багатьох кримінальних справ, порушених проти членів ОУН з Луччини, Дубенщини та Горохівщини, не дають підстав твердити про існування якихось більш-менш чисельних збройних загонів. Відомо лише про існування 3-особової бойової групи, підпорядкованої Луцькому повітовому проводу ОУН. Вона виникла в кінці 1937 р. внаслідок переходу в підпілля Миколи Щигельського, Сильвестра Затовканюка (згодом — командир УПА 'Пташка') та Степана Мельничука, які втекли перед арештом. А. Закоштуй утримував зв'язок з цією групою, але з 25 листопада 1938 р. він сам опинився у тюрмі і не міг брати участь у створенні збройних загонів¹⁴. А. Закоштуй увійшов до складу Крайового Проводу ОУН Північно-Західних Українських Земель лише по виході з в'язниці, тобто після вересня 1939 р.¹⁵ Існували і сільські боївки ОУН, які брали участь у різних акціях. Зокрема, боївка із с. Баєва Луцького повіту у серпні 1937 р. та лютому — березні 1938 р. провела

¹⁴ Дарованець О. Репресивна акція польської влади щодо Організації Українських Націоналістів на Волині в листопаді 1938 р. — вересні 1939 р. // Український визвольний рух. — Зб. 3. — Львів: Коло, 2004. — С. 113, 121.

¹⁵ Мірчук П. Нарис історії ОУН... — С. 685.

4 вдалих та невдалих «екси» з метою поповнення організаційної каси ОУН¹⁶. Що ж до самої Крайової Екзекутиви ОУН ПЗУЗ, то питання її існування у період від серпня 1937 до кінця 1939 р. досить неясне. Немає переконливих даних, які б давали можливість це категорично стверджувати. Цілком можливо, що тимчасово роль «кризового управління» мережі ОУН на Волині та Поліссі взяла на себе Крайова Екзекутива Західних Українських Земель. Вдалося віднайти лише одну згадку про можливу кандидатуру на пост провідника ОУН на Волині. Інформація МВС Польщі «ОУН на Волині» від 29 липня 1939 р. вказує, що ним мав бути Любомир Пеленський, але цього не сталося через його арешт¹⁷. Вірогідність цієї інформації видається досить значною, адже дружина Л. Пеленського Оксана Степура-Пеленська походила з Волині, брала активну участь в організаційній праці й у 1939 р. діяла як провідниця (уповноважена) ОУН на Поліссі¹⁸. Більше інформації про діяльність та особовий склад КП ОУН ПЗУЗ напливає лишень у 1940 р.¹⁹

Розділ «Реалізація воєнно-політичної стратегії ОУН напередодні та на початку Другої світової війни» присвячений з'ясуванню внеску ОУН у боротьбу за незалежність Карпатської України та висвітленню діяльності українських націоналістів у березні — вересні 1939 р., зокрема вересневому повстанню проти Польщі. Справа участі членів ОУН в обороні Карпатської України розглянута дуже докладно і містить багато цікавої інформації (використано як власні здобутки М. Посівнича, так широкий пласту спогадів та напрацювань сучасної історичної науки).

Багато уваги присвячено характеристиці становища в Галичині, яке склалося взимку — влітку 1939 р.; акцентується на репресіях проти українського населення. Члени ОУН чинили опір, який виявився у цілеспрямованій підготовці до повстання, створенні

¹⁶ Дарованець О. Організаційний стан та діяльність Луцького повіту ОУН у 1937—1938 роках // *Український визвольний рух*. — Зб. 1. — Львів: Мс, 2003. — С. 54.

¹⁷ ДАВО. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 7887. — Арк. 83в—9.

¹⁸ Там само. — Арк. 9; *Левецький-Кліш С. Бойові дії ОУН на Бережанщині // Макара В. Спомини та роздуми. — Т. 3. Бойові друзі. — Кн. 2. — Торонто; Київ, 2001. — С. 353; Мороз В. Праця ОУН на Поліссі у 1939 р. // Мірчук П. Нарис історії ОУН... — С. 589.*

¹⁹ Мірчук П. *Нарис історії ОУН...* — С. 685, 702, 760, 782—784, 811.

повстанських загонів у різних місцевостях Галичини, Волині та Полісся, бойових діях проти окремих армійських та поліцейських підрозділів. Разом з тим, цікаво було б звернути увагу і на території, не охоплені збройними виступами: як поводи́ла себе підпільна мережа там? Чому цих виступів там не було? Як вплинула діяльність польських органів безпеки у 1938—1939 рр. на розвиток мережі ОУН на тих чи інших територіях? Така постановка питання ускладнює роботу, можливо, навіть відволікає увагу від стрижневого напрямку дослідження, але дозволяє докладніше розглянути питання готовності ОУН до виступу в якості мобілізаційного апарату українського суспільства у територіальному розрізі.

На окрему увагу заслуговує стиль викладу матеріалу. Книжка читається порівняно легко, містить багато фактів, які цікаві не лише фахівцям, а й пересічному читачеві. Але для поживлення викладу матеріалу варто би час від часу вставляти історії на зразок тієї, як повітовий провідник Яворівщини Семен Менда влаштував «нічні військові вправи» для керівництва Львівської округи ОУН в особах провідника Степана Галамая та референта безпеки Івана Захарківа, які прибули для контролю його праці²⁰. Варто також пильнувати за поширеними нині «вибриками комп'ютерної автозаміни», які всупереч волі автора можуть псувати якість тексту (особливо недобре, коли це стається у прізвищах, іменах або назвах)²¹.

В цілому, аналізуючи зміст вищевказаної монографії М. Посівнича, можна дійти висновку, що це є ґрунтовна і якісно написана наукова праця. Якщо автор планує підготувати нове, удосконалене видання цієї монографії, то виправлення вищевказаних недоліків у поєднанні з новими фактами та ідеями, які можуть виринути в ході роботи, становить досить значний «запас оновлення» і може підвищити пізнавальну цінність даної роботи.

²⁰ Галамай С. У боротьбі... — С. 50.

²¹ Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН... — С. 33, 43, 52, 227, 253, 281, 288, 320, 326.